

Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

Кафедра истории Древнего мира и Средних веков

Одесский археологический музей

Национальной академии наук Украины

Отдел археологии Северо-Западного Причерноморья

Национальной академии наук Украины

ДРЕВНЕЕ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ

Выпуск X

Одесса

ФЛП «А.С. Фридман»

2013

ББК 63.3(237Ук.7)

Д 73

УДК 902/904

Рекомендовано к печати Ученым советом исторического факультета Одесского национального университета имени И.И. Мечникова.
Протокол № 6 від 26 лютого 2013 р.

Древнее Причерноморье. Выпуск X / Глав. ред. И.В. Немченко. – Одесса: ФЛП «А.С. Фридман», 2013. – 654 с.

Сборник «Древнее Причерноморье» составлен на основании материалов X Чтений памяти профессора П.О. Карышковского, международной конференции, которая состоялась в ОНУ имени И.И. Мечникова 11-13 марта 2013 г. Выпуск включает статьи по проблемам нумизматики, истории и археологии Северного Причерноморья, античной и средневековой истории, византиноведения, истории Европы раннего нового времени, историографии и т.д.

Редакционная коллегия:

Немченко И.В. – к.и.н., зав. кафедрой истории Древнего мира и Средних веков
ОНУ имени И.И. Мечникова, главный редактор

Демин О.Б. – д.и.н., зав. кафедрой новой и новейшей истории ОНУ имени И.И. Мечникова

Дзиговский А.Н. – д.и.н., профессор кафедры археологии и этнологии Украины
ОНУ имени И.И. Мечникова

Кушнир В.Г. – к.и.н., декан исторического факультета ОНУ имени И.И. Мечникова

Луговой О.М. – к.и.н., доцент кафедры истории Древнего мира и Средних веков
ОНУ имени И.И. Мечникова, технический редактор

Избаш-Гоцкан Т.А. – к.и.н., доцент кафедры истории Древнего мира и Средних веков
ОНУ имени И.И. Мечникова

Охотников С.Б. – к.и.н., зам. директора Одесского археологического музея НАНУ

Руссев Н.Д. – д.и.н., проф. Высшей антропологической школы (Кишинев, Молдова)

Самойлова Т.Л. – к.и.н., зав. Отделом археологии Северо-Западного Причерноморья НАНУ

Смынтына Е.В. – д.и.н., зав. кафедрой археологии и этнологии Украины
ОНУ имени И.И. Мечникова

Рецензенты:

Брумяк И.В. – д.и.н., директор Одесского археологического музея НАНУ

Сорочан С.Б. – д.и.н., зав. кафедрой истории Древнего мира и Средних веков Харьковского
национального университета имени В.Н. Каразина

Издание осуществлено при финансовой помощи Владимира Владимировича Левчука и Владимира Алексеевича Крава.

ISBN 978-966-96181-10-9

© Кафедра истории Древнего мира и Средних веков
ОНУ имени И.И. Мечникова, 2013

¹³ Ibid. – P. 454.

¹⁴ Ibid. – P. 213.

¹⁵ Ibid. – P. 95.

¹⁶ Ibid. – P. 64-65.

¹⁷ Ibid. – P. 190.

¹⁸ Carman G. Rhetorical conquests: Cortés, Gómara, and Renaissance imperialism. - West Lafayette, Indiana, 2006. – P. 107.

¹⁹ López de Gómara F. Op.cit. – P. 115.

²⁰ Ibid. – P. 195.

²¹ Ibid. – P. 312.

²² Ibid. – P. 439.

²³ Ibid. – P. 187.

²⁴ Ibid. – P. 187, 193.

²⁵ Ibid. – P. 251-252.

²⁶ Ibid. – P. 202.

А.В. Будніков (Одесса, Україна)

КОЧІВНИКИ В СТЕПАХ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я У СЕРЕДИНІ V - ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ VI СТ.

Ситуація з прибуття кочівників у степах Північного Причорномор'я в середині V - першій половині VI ст. залишається недослідженою вченими та актуальною для дослідження в наш час. Метою даної роботи є висвітлення історичної ситуації в степах Північного Причорномор'я в середині V - першій половині VI ст. з точки зору концепції «генераторів народів» та «природної історико-географічної структури»¹.

Відомо, що після смерті Аттіли в 454 р.², готськими племенами (гепідами) були витіснені гуни із Паннонії: «...В двенадцатый год правления Валии гунны были изгнаны римлянами и готами из Паннонии после почти пятидесятилетнего обладания ею...»³.

Гунське покороєння причорноморських степів IV ст. яскраво представляє нам дію «східного генератору», який направив рух на захід у Паннонію, але цей поштовх захлинувся перед західною цивілізацією⁴. Представники «північного генератору» (гепідського) виштовхнули «східний генератор» (гунський) в степи Північного Причорномор'я⁵, звідки варвари прийшли у 371 р.⁶

В середині V ст. в Північному Причорномор'ї перебували залежні від гунів племена акацирів⁷, які наприкінці V ст. були розбиті угорськими племенами, пращурами (?) стародавніх болгар сарагурів, оногурів та урогів⁸. Переміщення угорців викликане кавказькими гунськими племенами – саварів⁹, які розпочинають рух у південному напрямку волго-донського міжріччя до сучасної р. Десни, де осідають в

лісостеповій частині¹⁰. Під тиском саварів, угорські племена займають «акацирську» територію між Доном та Дністром. Надалі, Пріск Панійський повідомляє, що угорські племена відправили послів до імператора з метою отримання прикордонних земель для захисту Імперського кордону¹¹, але їм було відмовлено. Частина акацирів, мабуть, була асимільована угорськими племенами, як представниками «східного генератора»¹², а інша – тікає в напрямку дністро-дунайського міжріччя, де разом в союзі з гунами переходять істрійський кордон. М.І. Артамонов вважає, що акацири переселяються в прикаспійські степи¹³. На нашу думку, дія «східного генератора» (із саварів та угрів) створила заслон у цьому регіоні, ймовірно, рух акацирів був в західному напрямку, в більш стабільному дністро-дунайському кочовому просторі. Відомо, що невдовзі акацири-гуни приймають статус федератів Імперії та отримують територію Добруджі для поселення¹⁴.

Таким чином, угорські племена займають «звільнену» територію в міжріччі Дністра та Дунаю, в основі своїй демонструючи нам дію «східного кочового генератору» по північно-причорноморському коридору.

Кочова ситуація в північно-причорноморських степах у V ст., між:

- Волгою та Доном кочували угорські племена (сарагурів, оногурів та урогів);

- Доном та Дніпром проживали акацири;

- Дніпром та Дністром слов'янські племена (антів);

- Дністром та Дунаєм паннонські племена гунів;

Наприкінці V – на початку VI ст. в результаті дії «північного генератора», переселяються анти на південь¹⁵, заселяючи землі між Дніпром та Дністром у степовому напрямку до Чорного моря¹⁶, а савіри, прогнавши угрів з волго-донського міжріччя, пройшли по лісостеповій полосі України, зупинивши рух антів на схід¹⁷. Степова ситуація сучасного півдня України проявляється впливом дії двох основних генераторів, відомих нам.

Схема номадського руху V ст. «поштовх-переміщення»:

➤ савіри > угри > акацири > анти > гуни > візантійці

Поряд з цим в протидію «кочовій навалі» виступає візантійський світ, як представник «південного генератора»¹⁸. Історичну ситуацію пов'язуємо з появою на істрійському кордоні гунів з акацирами¹⁹, угорськими²⁰, болгарськими²¹ та аварськими племенами²², які зіштовхнулися в прикордонному регіоні²³.

Схема дії «генераторів народів» в степах Північного Причорномор'я у V ст. (за теорією Л.С. Клейна):

➤ східний (савіри, сарагурів, оногурів, урогів, акацири) > північний (анти) > східний (гуни) > південний (візантійці)

В VI ст. з'являється нова стихійна сила переселення номадів у наші степи²⁴. Степова ситуація залишається наступною, між:

- Дунаєм та Дністром кочують угорські племена;
- Дністром та Дніпром слов'янські племена антів;
- Дніпром та Доном болгарські племена утігурів;
- Доном та Волгою болгарські племена кутрігурів;

Болгарські племена (кутрігурів та утігурів) займали свої природні ніші²⁵. Викликана примусова воєнна загроза із-за Волги проявилася в аварській навалі 559 р.²⁶. В наступному році вже направлено посольство в Імперію²⁷. Саме «аварський поштовх» дав дію східно-степовому генератору, який яскраво виражений в північнопричорноморських степах України. Степова частина регіону нашої країни є унікальним кочовим краєм, «котлом» де змішуються два генератори²⁸.

Поява аварів за Волгою викликала покороення племен кутрігурів²⁹, які разом переходять у рух в напрямку дніпровського проживання утігурів³⁰. Далі «східний генератор» переміщується із «північним» (антським)³¹, продовжуючи поштовх в дунайському напрямку, де кочують угорські племена.

Схематично кочовий поштовх VI ст. має зображення:

- авари > кутрігури > утігури > анти > угри > візантіїці

Схема дії «генераторів народів» в степах Північного Причорномор'я у VI ст. (за теорією Л.С. Клейна):

- східний (авари – кутрігури – утігури) > північний (анти) > східний (сарагурів, оногурів, урогів) > південний (візантіїці)

Таким чином, кочівники в степах Північного Причорномор'я у середині V - першій половині VI ст. знаходилися під дією «східного генератору» (савіри, авари, болгари, угри) та «північнослов'янського (анти). Переважаючим залишався «східний генератор народів», який в своїй стихійній силі взаємодіяв зі стримуючим цей рух «південним генератором» (візантійським).

¹ Добролюбский А.О., Красножон А.В. Северо-Западное Причерноморье как «естественная историко-географическая структура» // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э. – V век н.э.). – 2002. – №3. – С.22-25.

² Бернштам А.Н. Очерки истории гуннов. – Л., 1951. – С.161.

³ Иордан. О происхождении и деяниях гетов. *Getica* / Пер. с лат. Е. Скржинской. – М., 1960. – С.99.

⁴ Будніков А.В. Готи в степах Північного Причорномор'я у III-IV ст. н.е. // Перспективи. – 2009. - №45. – С.18-22.

-
- ⁵ Паламарчук С.В. Историческая ситуация в Нижнем Подунавье времени Ялпугского клада: попытка реконструкции // ДП, IX. – 2011. - №9. – С.380.
- ⁶ Артамонов М.И. История хазар. – Л., 1962. – С.45.
- ⁷ Латышев В.В. Приск Панийский. Готская история // ВДИ. – 1948. - №4. – С.244-267.
- ⁸ Гумилев Л.Н. История народа хунну. – М., 2004. – С.649. *Проблеми походження болгар та угорців дискусійні.*
- ⁹ Артамонов М.И. Указ. соч. – С.77.
- ¹⁰ Гумилев Л.Н. Указ. соч. – С.649.
- ¹¹ Латышев В.В. Указ. соч. – С.244-267.
- ¹² Клейн Л.С. Генераторы народов // Бронзовый и железный век Сибири. – 1974. - №4. – С.126-134.
- ¹³ Артамонов М.И. Указ. соч. – С.69-70.
- ¹⁴ Полескі Я. Кочівники у середній Європі у V-X столітті // Кочівники України. – 1996. - №5. – С.144-145; Гумилев Л.Н. Указ. соч. – С.651.
- ¹⁵ Артамонов М.И. Указ. соч. – С.49-50.
- ¹⁶ Иордан. Указ. соч. – С.72.
- ¹⁷ Гумилев Л.Н. Указ. соч. – С.649.
- ¹⁸ Клейн Л.С. Указ. соч. – С.126-134.
- ¹⁹ Иордан. Указ. соч. – С.120.
- ²⁰ Феофилакт Симокатта. История / пер. с лат. П. Кондратьева. – М., 1957. – 196 с.
- ²¹ Иордан. Указ. соч. – С.72; Византийские историки. Менандр Византиец / авт. текста С. Дестунис. – СПб., 1860. – С.391.
- ²² Феофилакт Симокатта. Указ. соч. – С.36.
- ²³ Византийские историки. Указ. соч. – С.326-327.
- ²⁴ Артамонов М.И. Указ. соч. – С.103-114.
- ²⁵ Иордан. Указ. соч. – С.72.
- ²⁶ Гумилев Л.Н. Древние тюрки. – М., 2004. – С.40-43.
- ²⁷ Византийские историки. Указ. соч. – С.322.
- ²⁸ Шукин М.Б. На рубеже эр. – СПб., 1994. – С.285-286.
- ²⁹ Византийские историки. Указ. соч. – С.322-323.
- ³⁰ Византийские историки. Указ. соч. – С.322.
- ³¹ Византийские историки. Указ. соч. – С.324-325.